

Kilometers maken. Metamorfoze 2005 en verder - 1

In de schijnwerpers: GMS - 4

De nieuwe coördinator Archieven - 4

De oude leesportefeuille nu compleet verfilmd - 6

Kranten in beeld - 7

De ontdekking. Een discussie in de Tweede Kamer in 1859 - 8

Van mensaap naar aapmens: het Dubois-archief - 10

Personeelwisselingen - 12

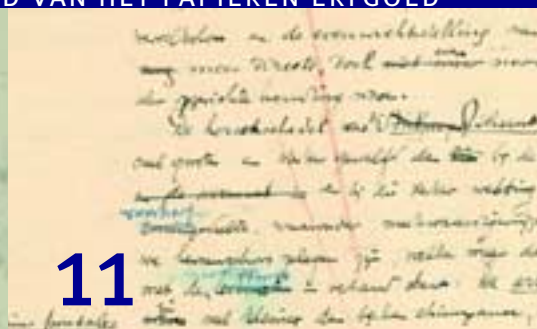
METAMORFOZE → NATIONAAL PROGRAMMA VOOR HET BEHOUD VAN HET PAPIEREN ERFGOED

2

8

11

KILOMETERS MAKEN

Metamorfoze 2005 en verder

- Bibliotheken denken in aantallen titels. Soms wel eens in meters, bijvoorbeeld als het om kranten gaat. Archieven denken in kilometers. Het is de bedoeling dat Metamorfoze de nodige kilometers gaat maken de komende jaren. Het programma gaat op veel grotere schaal massaconservatie van archiefcollecties subsidiëren. Hiertoe is de KB in 2004 gaan samenwerken met het Nationaal Archief. Daar bevindt zich expertise over de specifieke conserveringsproblemen van archieven. Gedurende het afgelopen jaar is veel overleg geweest tussen vertegenwoordigers van beide instellingen over de aanpak en opzet van het Metamorfozeprogramma in de komende jaren. In juni 2004 is de Commissie Metamorfoze Archieven geïnstalleerd. Deze stond onder voorzitterschap van de Haagse gemeentearchivaris Charles Noordam. Verder bestond de commissie uit medewerkers van het Nationaal Archief: Betty Lutke Schipholt, Ted Steemers, Harrie-Jan Metselaars en Henny van Schie. De projectmanager van Metamorfoze maakte ook deel uit van deze commissie als adviseur.

Historische thema's

Waar het in de commissie om ging was het formuleren van criteria voor opname van archiefcollecties in het programma. Natuurlijk hadden we al eerder criteria opgesteld voor wat we in bibliotheekland 'collecties' noemen, en deze term omvat ook zeer veel archieven. Het ging hier echter altijd om particuliere archieven van beperkte omvang. De uitdaging voor de commissie was om ook voor de grote overheidsarchieven selectiecriteria te formuleren. Welke archieven zijn nu echt van cruciaal belang voor de kennis van de geschiedenis van ons land? Welke grote historische thema's moeten aandacht krijgen in het programma? De commissie heeft inmiddels haar eindrapport afgerond. De uitkomsten van het rapport zullen worden verwerkt in het Beleidsplan Metamorfoze3. De nog samen te stellen Beoordelingscommissie zal hierover advies uitbrengen.

Verzuring en inktvraat

In het rapport van de Commissie Metamorfoze Archieven staat een aantal zaken die het programma in de komende jaren een ander karakter zullen geven. Het programma blijft gebaseerd op de

M

→ uitgangspunten die in de jaren negentig zijn geformuleerd, maar de komende jaren zal er een verdere verbreding plaatsvinden: in aanpak, in methodiek en in bereik. Ten eerste zal Metamorfoze zich niet meer beperken tot de bestrijding van verzuring, maar ook van andere vormen van autonoom verval, zoals inktvraat en groenvraat. Dat betekent dat ook oudere documenten voor conservering in aanmerking komen.

Unieke documenten

In de archiefwereld gaat het altijd om originele, unieke documenten. De Archiefwet eist in een aantal gevallen dat deze originelen behouden moeten blijven. Er zal in het programma dan ook meer aandacht worden gegeven aan behandelingen van deze originele documenten naast conversie van de inhoudelijke informatie door middel van microverfilming en digitalisering.

In 2005 zijn de middelen voor het programma beperkt. De bedoeling is dat in dit jaar enkele projecten met archiefcollecties zullen worden uitgevoerd die vooral ervaring met nieuwe methodieken moeten opleveren: grootschalige ontzuring van archiefmateriaal en inktvraatbehandelingen. Daarnaast wordt het bibliotheektraject voortgezet.

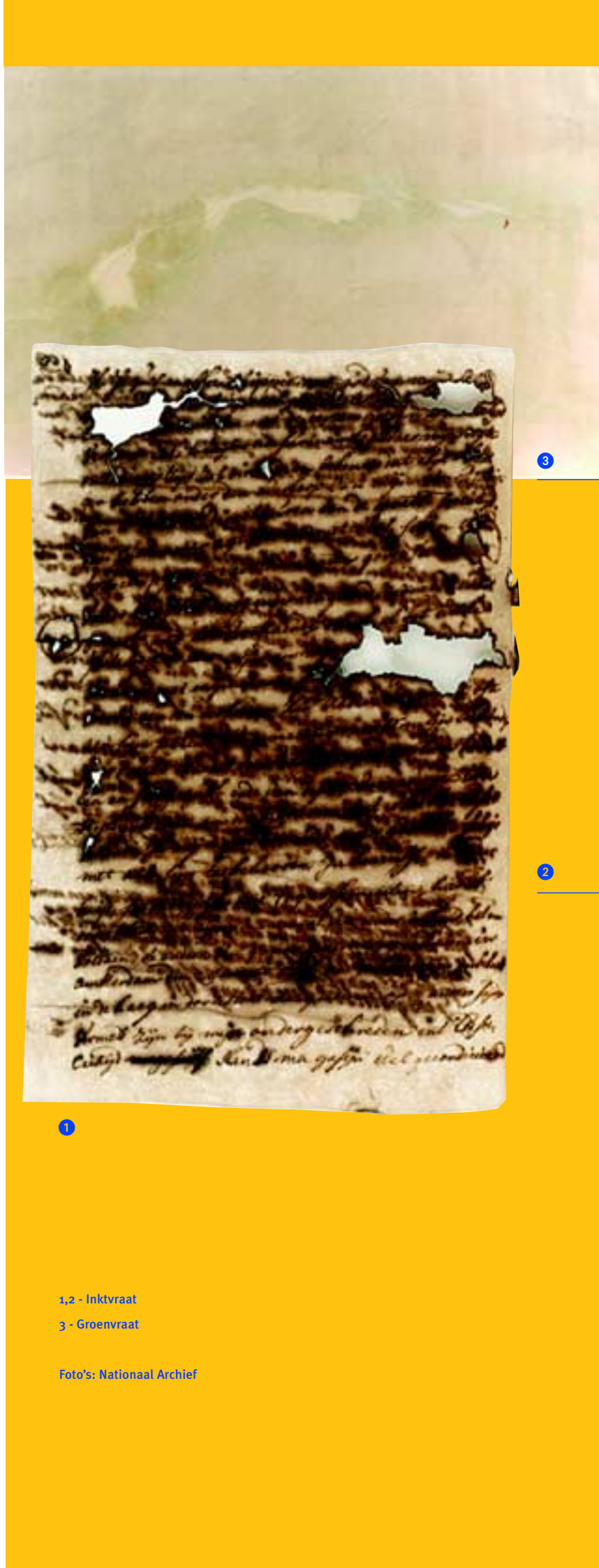
Metamorfoze nieuwe stijl

Het programma wordt vanaf 2005 gecoördineerd door de KB en het Nationaal Archief. Het bureau Metamorfoze is uitgebreid met een coördinator Archieven, Erik van der Doe. Verderop in deze nieuwsbrief stelt hij zich voor. Een van zijn eerste taken is het opstellen van een lijst archieven die prioriteit moeten krijgen voor conservering. Daarbij zal hij zich baseren op de criteria die door de Commissie Metamorfoze Archieven zijn geformuleerd. Belangrijk is, dat in het archieventraject wordt uitgegaan van de archieven zelf, niet van beherende instellingen. Dus kunnen in principe alle erfgoedinstellingen die archieven beheren, inclusief musea en bibliotheken, in het traject deelnemen.

Technische ontwikkelingen

Metamorfoze volgt technische ontwikkelingen op de voet en levert zelf een belangrijke bijdrage daaraan. Microverfilming wordt verder geperfectioneerd. Digitalisering als massaconserveringsmethode komt stap voor stap naderbij. Een belangrijke ontwikkeling is dat veel Amerikaanse wetenschappelijke bibliotheken inmiddels gekozen hebben voor deze aanpak. Verder komen garanties voor digitale duurzaamheid in zicht.

Daarnaast kijken we ook naar de mogelijkheden van hybride methodes. Het scannen van microfilms of andersom: microfilms maken van digitale images als back-up (Computer Output Microfilming). De kwaliteitsmanagers Microverfilming en Digitalisering van Metamorfoze en Het Geheugen van Nederland zullen de komende tijd

1

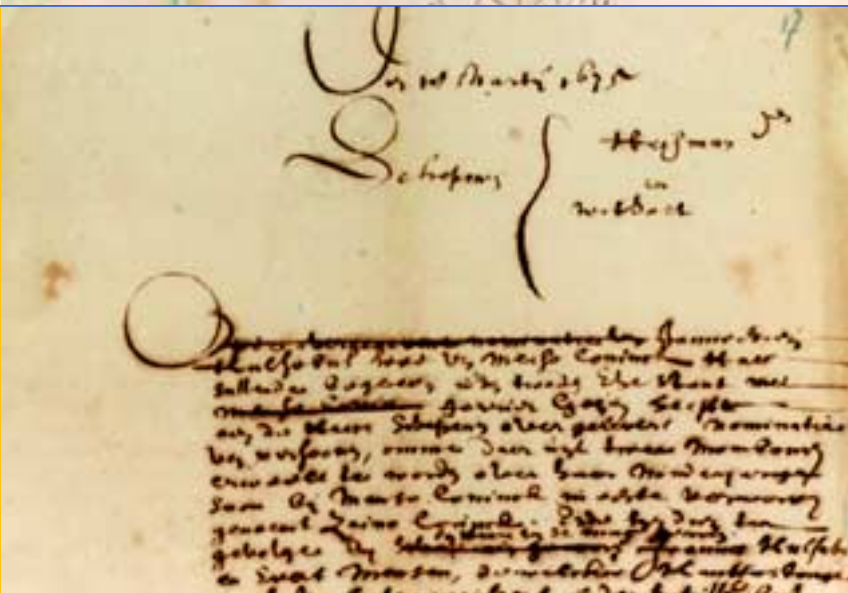
1,2 - Inktvraat

3 - Groenvraat

Foto's: Nationaal Archief

3

2

Metamorfoze in Het Geheugen

Onlangs zijn weer twee gedigitaliseerde Metamorfoze-collecties aan Het Geheugen van Nederland toegevoegd. Op 8 maart jongstleden werd de website rondom het album amicorum van de negentiende-eeuwse schrijfster Anna Louisa Geertruida ('Truitje') Bosboom-Toussaint, dat wordt bewaard in het Regionaal Archief Alkmaar, op feestelijke wijze gelanceerd. Het album bevat onder andere een pentekening van Hendrik Mesdag, een gedicht van Piet Paaltjens en nog veel meer: muziekstukken, aquarellen, tekeningen, van bekende schrijvers, geleerden, staatslieden en kunstenaars. Meer informatie over het album is te vinden in *Metamorfoze Nieuws* 20 en natuurlijk op Het Geheugen van Nederland. Ook de pamfletten en brochures uit de collectie Illegalia van het NIOD zijn inmiddels te vinden in Het Geheugen. In totaal zijn 1000 illegale pamfletten (ca. 1750 pagina's) en 300 illegale brochures (ca. 5000 pagina's) uit de Tweede Wereldoorlog op microfilm gezet en gedigitaliseerd.

Vrouwelijke ruiter in het bos,
van O. Eerelman (1882).

Foto: Regionaal Archief Alkmaar

op dit terrein onderzoek verrichten. Daarbij zullen ze zich vooral op het buitenland oriënteren: de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Duitsland.

Perspectief op langere termijn

Het programma wordt nu structureel gefinancierd door het Ministerie van OCW. In 2005-2006 zijn de middelen beperkt. Voor 2007 en volgende jaren is een ruimer budget in het vooruitzicht gesteld. Wat gaan we daarmee doen? In de eerste plaats gaan we het autonoom verval van het papieren erfgoed breed aanpakken, volgens de methode hierboven geschetst. We blijven ons baseren op selectie en prioritering. We gaan in dit verband ook verder onderzoek doen: welke soorten materialen lopen het grootste risico? Kranten en tijdschriften zullen meer aandacht krijgen.

Samenwerking tussen erfgoedinstellingen zal worden geïntensiveerd, maar ook de samenwerking tussen Metamorfoze en Het Geheugen van Nederland. Dat zal leiden tot betere toegankelijkheid van alles wat we gaan conserveren.

Dennis Schouten

IN DE SCHIJNWERPERS:

Sinds begin 2004 is **GMS** (Groenendijk Microfilm en Scan-service) in Alblasterdam toegevoegd aan het rijtje bedrijven die voldoen aan de **Metamorfoze**-eisen voor (hoogcontrast) microverfilming. Het bedrijf is in 1982 opgericht door Cees Groenendijk. Het eerste **Metamorfoze**project waarbij **GMS** betrokken is, is de verfilming van de **Collectie Adresboeken (1808-1939)** van het Gemeenterarchief Rotterdam.

Koolspitsen

Cees Groenendijk begon zijn loopbaan in de grafische sector, als reproductiefotograaf. 'Dat was nog in de tijd dat de originele belicht werden met koolspitsen [koolstaven die als elektrode werden gebruikt, red.] in plaats van met lampen. Later kwam ik terecht bij een scheepswerf, waar ik de leiding kreeg over een afdeling fotografie en microverfilming. Dat was een zeer nuttige leerschool.' Inkringing van personeel in begin jaren tachtig deed hem besluiten om **GMS** op te richten. 'Dit was een lastige periode, omdat we toen midden in een recessie zaten.'

Historisch materiaal

In de loop der jaren is **GMS** uitgegroeid tot een landelijk opererend bedrijf, waarbij vooral technische tekeningen en documenten op microfilm werden gezet. Vier jaar geleden kwam daar verandering in: 'Toen kochten we bij **GMS** de eerste camera voor het microfilmen van historisch materiaal. Microfilmkennis hadden we wel, maar de specifieke kennis die nodig is om historisch materiaal te verwerken hebben we opgedaan bij de medewerkers van het Nationaal Archief.' Behalve voor het Nationaal Archief en **Metamorfoze** werkt **GMS** ook voor provinciale en gemeentearchieven, universiteitsbibliotheken en archiefdiensten.

ERIK VAN DER DOE

DE NIEUWE COÖRDINATOR ARCHIEVEN

Het is alweer een paar jaar geleden dat ik met **Metamorfoze** in aanraking kwam, doordat ik betrokken was bij de projectaanvraag voor de conservering van het archief van Victor de Stuers, pleitbezorger bij uitstek voor cultuurbehoud in Nederland. Met zijn geruchtmakende artikel 'Holland op z'n smalst' in *De Gids* was De Stuers klokkenluider over het cultuurbeleid van de regering. Als gevolg daarvan werd hij benoemd op het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en legde vervolgens, zo'n honderd jaar geleden, de grondslag voor het Nederlandse beleid voor het behoud van het cultureel erfgoed. Dat juist zijn archief zo geleden heeft, en niet alleen in wanorde is geraakt maar ook fysiek in slechte staat verkeert, maakt het alleen maar schrijnender. Voor monumenten, musea, archieven en bibliotheken vormen zijn duizenden brieven en aantekeningen, die op dit moment via **Metamorfoze** worden geconserveerd, een ware schat voor onderzoek naar het vaderlandse erfgoed.

Dit jaar is er naast bibliotheken een apart traject voor archieven bij **Metamorfoze** gekomen. Het is mooi dat op deze manier de zorg voor ons papieren cultureel erfgoed wordt gebundeld. Archieven zijn immers de primaire bronnen voor onze geschiedschrijving. En hoewel de overeenkomsten groter zijn dan de verschillen, kunnen archieven en bibliotheken veel van elkaar leren. Een belangrijk verschil tussen een archief en een bibliotheek is dat de eerste de neerslag is van het handelen van een persoon of instelling, terwijl bibliotheken en verzamelingen het resultaat zijn van collectioneren.

Tijdens de aanvraag voor het archief van Victor de Stuers bij **Metamorfoze** had ik niet kunnen vermoeden dat ik er enkele jaren later zelf coördinator zou worden. Na een studie geschiedenis en vervolgens archiefschool kwam ik in 1986 bij het toenmalige Rijksarchief in Zeeland in Middelburg, waar ik acht jaar in diverse functies heb gewerkt.

GMS

Gemotiveerd team

Groenendijk is erg trots op het GMS-team. 'Een gemotiveerd team, dat altijd op zoek is naar nieuwe mogelijkheden en technieken. We kunnen nu grote hoeveelheden analoge informatie in kleur digitaliseren.' Tegenwoordig maakt GMS veel meer digitale bestanden dan microfilms. 'Dat is mede mogelijk omdat het GMS-team beschikt over voldoende kennis om digitale opdrachten te verwerken.' Ook werkt het bedrijf aan de ontwikkeling van een hybride camera. 'Maar de uitvoering daarvan heeft nog geen gestalte gekregen, mede omdat, vooral het laatste jaar, er ook in de archiefsector een enorme omslag is gekomen van microfilm naar digitaal.'

Archiefafslankers

Af en toe ontstaat er wat verwarring omdat GMS zich 'archiefafslankers' noemt. 'Dat bleek wel toen een archiefinspecteur ons erop attendeerde dat we met deze toevoeging suggereren dat de originelen vernietigd zouden kunnen worden. Dat is onjuist. Het is ons vak om informatie zodanig te converteren dat er in afgeslankte vorm een tweede kopie bestaat op microfilm of digitaal. Vernietigen van originelen? Nee, daar gaan wij niet over.'

Pagina's uit de adresboeken van
het Gemeentearchief Rotterdam
Foto's: GMS

'Het lijkt me nu leuk om me ook weer met oudere archieven bezig te houden. En daarbij gaat het ook nog om de mooiste archieven van Nederland!'

Daarnaast was ik in deeltijd nog vijf jaar werkzaam voor de gemeente Oostburg voor de selectie, beschrijving en conservering van het oud-archief. Intussen ben ik twaalf jaar in dienst bij het Nationaal Archief in Den Haag. Na hoofd Selectie was ik er de laatste vier jaar hoofd Bewerken. Dat wil zeggen dat ik de zorg had voor de goede toegankelijkheid van de archieven en moest toezien op de goede materiële staat voordat zij de depots in worden gebracht.

Gewapend met de ervaring met rijks-, provinciale, gemeentelijke en particuliere archieven hoop ik een evenwichtige bijdrage te kunnen leveren aan het behoud van cultuurhistorisch waardevolle archieven, die vanwege hun nationale betekenis beschermd dienen te worden. De laatste tijd had ik vooral met moderne naoorlogse archieven te maken, het lijkt me nu leuk om me ook weer met oudere archieven bezig te houden. En daarbij gaat het ook nog om de mooiste archieven van Nederland!

Erik van der Doe

DE OUDE LEESPORTEFEUILLE NU COMPLEET VERFILMD

1

1 - Panorama, 1957

2

2 - De Gracieuse, 1935

3 - Geïllustreerd Stuiversblad, 1926

3

Samen met alle partners die het project tot een succes hebben gemaakt, vierde Metamorfoze op 25 november vorig jaar dat 40 populaire geïllustreerde tijdschriften uit de periode 1840-1950 nu voor de toekomst behouden zijn. Iedereen kreeg een speciaal voor de gelegenheid gedrukte kalender voor 2005 vol met markante, grappige, en gedateerde afbeeldingen afkomstig uit de verfilmde bladen.

Samenwerking

Nog steeds gangbare tijdschriften zoals de *Kampioen*, de *Panorama* en de *Libelle* en veel kleinere, niet meer bestaande bladen als *Buiten*, de *Haagsche Vrouwenkroniek* en het *Christelijk Volksblad voor het Huisgezin* zijn de afgelopen vier jaar door verschillende microverfilmingsbedrijven op ruim 1500 microfilms gezet.

Dankzij de betrokkenheid en medewerking van erfgoedinstellingen, uitgevers en particulieren en het speurwerk van het Metamorfoze projectteam konden de nog in Nederland beschikbare jaargangen bijeengebracht worden. Oproepen in kranten, tijdschrif-

ten, radiointerviews en internetsites leverden enthousiaste reacties op. Er waren dagen dat de telefoon onafgebroken rinkelde waardoor bijvoorbeeld de *Libelle* in een week compleet was, inclusief zeldzame afleveringen uit de oorlogsjaren.

Compleet op één plek

Met subsidie voor dit project heeft het Ministerie van OCW een belangrijke aanzet gegeven tot het behoud van ons erfgoed zoals dat is vastgelegd in deze geïllustreerde, algemene weekbladen. Dit soort materiaal is niet alleen gedrukt op papier van slechte kwaliteit, maar is ook zeer kwetsbaar door het intensieve gebruik ervan in bibliotheken. De gebruiker hoeft jaargangen nu niet meer afzonderlijk op te vragen bij verschillende instellingen: de tijdschriften zijn vanaf heden vrijwel compleet in te zien op de microfilmzaal van de KB.

Henriëtte Reerink

Kranten in beeld

In de vorige *Metamorfoze Nieuws* heeft u alles kunnen lezen over de digitalisering van historische kranten, een pilotproject van de Koninklijke Bibliotheek. Ter gelegenheid van de afronding van het project organiseerde Metamorfoze op woensdag 23 maart een klein symposium in de aula van de KB.

Keynote speaker van de middag was Ed King, hoofd van de krantencollectie van de British Library. Onlangs startte de BL met een grootschalig digitaliseringsproject van een aantal negentiende-eeuwse kranten uit haar collectie. Het project 'British Newspapers 1800-1900' (zie: www.bl.uk/collections/britishnewspapers1800to1900) omvat zowel landelijke kranten als regionale en plaatselijke dagbladen. In totaal zullen in het najaar van 2006 een miljoen krantenpagina's full-text doorzoekbaar moeten zijn.

Weinig initiatieven

Er bestaan tot op heden nog relatief weinig initiatieven op het gebied van digitalisering van kranten, zowel nationaal als internationaal. Een van de redenen daarvoor, aldus Rubrecht Zaat, projectleider van het digitaliseringsproject van de KB, is de complexiteit van het materiaal. Voor de website 'Historische kranten in beeld' (zie: www.kb.nl/kranten) zijn vier kranten, in totaal 375.000 pagina's, gedigitaliseerd en doorzoekbaar gemaakt via OCR (Optical Character Recognition). En juist door dat laatste wordt voorheen moeilijk vindbare informatie snel en gemakkelijk toegankelijk. Dat maakt het krantenmateriaal behalve een zeer waardevolle ook een zeer bruikbare bron.

Enquête

Het pilotproject smaakt dus naar meer. Toch zijn de meeste Nederlandse kranten niet van plan om op korte termijn zelf hun oude jaargangen te gaan digitaliseren, bleek uit een kleine enquête die historicus en publicist Ewoud Sanders onlangs hield onder de redacties van de grote Nederlandse dagbladen. Maar als de KB het initiatief zou nemen en verder zou gaan met het digitaliseren van kranten, zouden veel krantenredacties zeker bereid zijn tot samenwerking.

Ook uit de reacties uit de zaal bleek dat er grote behoefte is aan een gecoördineerde aanpak van de digitalisering van krantenmateriaal. Veel archiefinstellingen en bibliotheken zouden graag de (regionale) kranten in hun collecties digitaal beschikbaarstellen, maar hebben meestal niet de benodigde kennis en financiële middelen om dergelijke projecten aan te pakken.

Toekomst

De KB heeft daarom besloten een projectplan op te stellen voor een nieuw nationaal programma voor grootschalige digitalisering en ontsluiting van kranten volgens de methodiek van het pilotproject. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van de ongeveer 200 belangrijke Nederlandse en Nederlands-Indische kranten die in het kader van Metamorfoze op microfilm zijn gezet en die in de KB als complete sets aanwezig zijn. De eerste stappen naar een nationale historische krantenbank zijn hiermee gezet!

■
Andrea Langendoen

DE ONTDEKKING

Een discussie in de Tweede Kamer in 1859

Wie zich systematisch door een collectie boeken worstelt, hoopt misschien stiekem iets onverwachts tegen te komen. Zoals bijvoorbeeld de erotische brief van schrijver James Joyce aan zijn geliefde Nora Barnacle uit 1909. Die brief was altijd verloren gewaand, totdat hij werd teruggevonden in een oud boek uit de collectie van Stanislaus, James Joyce's broer. In april 2004 werd de brief voor ruim 240.000 Britse ponden geveild.

Maar meestal blijft het bij wat minder spectaculaire zaken die door eerdere gebruikers zijn achtergelaten: aanvraagbriefjes, notities, een kassabon die als bladwijzer is gebruikt.

Misschien kom je af en toe ook wat interessanter tegen: foto's, kattedelletjes, of een aantekening in de kantlijn. Of je stuit op een opmerkelijk artikel, zoals Ivonne Lucker deed bij de voorbereiding van de *Handelingen der Staten-Generaal* (zie tekst hiernaast).

Wat komen de mensen die aan Metamorfoze-projecten werken, dus de projectleiders, de voorbereiders en de filmmakers, verder allemaal tegen tijdens hun werkzaamheden? In de nieuwe rubriek 'De ontdekking' wordt het allemaal onthuld.

Een van de belangrijkste Metamorfozeprojecten die in 2004 van start zijn gegaan is het conserveringsproject *Handelingen van de Staten-Generaal* uit de periode 1814-1950. Als projectmedewerker Metamorfoze is het de taak van Ivonne Lucker om de banden te controleren, te repareren en voor verfilming klaar te maken.

Opvallende stukjes

Voor de onderzoeker bevatten de verslagen van vergaderingen van de Staten-Generaal veel belangrijk en interessant materiaal. Voor de persoon die de collectie moet voorbereiden voor verfilming zijn de tientallen meters *Handelingen* soms wat minder boeiend. Maar af en toe vind je toch artikelen die je aandacht trekken, omdat ze zo opvallend, verrassend of grappig zijn. Eén van deze teksten kwam ik tegen bij het repareren van een bladzijde uit de *Handelingen*. Het was een verzuurd, brokkelig en gescheurd stuk papier. Toen ik hiermee bezig was, viel mijn blik op de volgende woorden: ‘... maar *goed en op den duur deugdzaam papier* kan tot op heden alleen uit *lompen* vervaardigt worden.’ Vanwege de ironie dat deze woorden juist op dit verzuurde en houthoudende papier stonden, besloot ik verder te lezen.

Discussie

De woorden bleken afkomstig uit het verslag van een discussie in de Tweede Kamer op 11 maart 1859, over het wel of niet verlagen van de uitvoerrechten op lompen. In deze discussie werden interessante opmerkingen gemaakt over de papierproductie. Zo beweerde W.H. Idzerda, lid van de Tweede Kamer voor het kiesdistrict Leeuwarden, dat het tot op dat moment nog niet gelukt was om een grondstof voor papier te vinden die lompen kon vervangen. Of, om zijn woorden te gebruiken: ‘Maar ik heb gezegd, dat *goed*, op den *duur deugdzaam papier*, dat aan den tand des tijds weerstand kan bieden, alleen uit lompen kan worden gemaakt en dat men daarvoor tot heden tevergeefs een surrogaat heeft gezocht.’

Linnen, katoen of hennep

Volgens Idzerda waren niet alle lompen even geschikt om papier van te maken. Het beste papier werd gemaakt van linnen, katoen of hennep. Maar het moesten echt *lompen* zijn: ‘Het is tot op heden *niet mogelijk* geweest om door eenige mechanische of technische

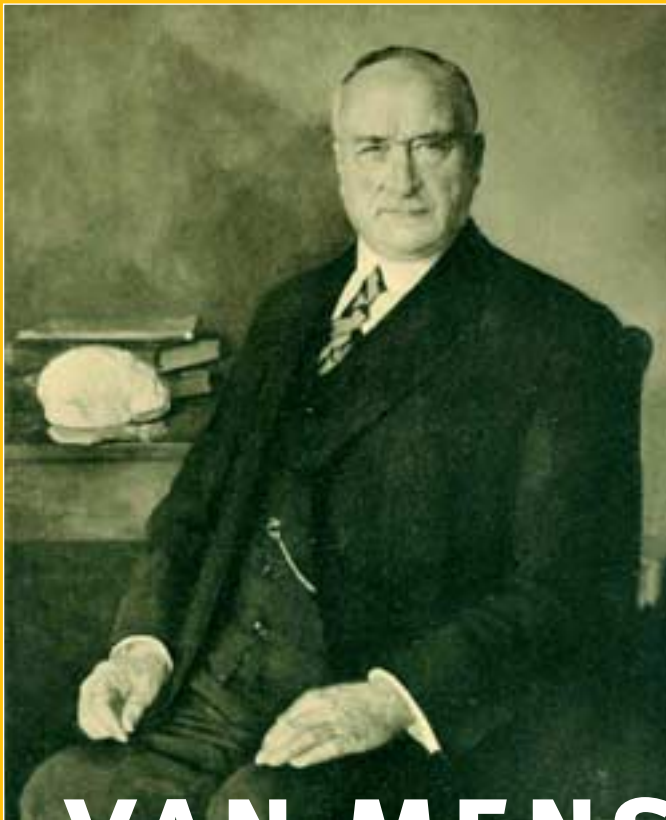
bewerking den plantenvezel in zoodanige eigenaardige toestand te brengen, waarin de linnen kleedingstukken door *langzame verslijting* en *gedeeltelijke verteering* ten gevolge van het *dragen* en *wasschen* geraken, noch het stampen van nieuw linnen of katoen, noch door het bleeken met chlorine, hoe snel verricht, staat gelijk aan den invloed van *al de zachte bewegingen* die het linnen ondergaat tot het afgesleten is en met het herhaaldelijk wasschen en bleeken in de lucht’. Waaraan hij ook nog een aardige anekdote toevoegde: ‘Ja, zelfs voor een honderdtal jaren nam het Engelsch gouvernement het besluit om *geen lijken in linnen kleedingstukken te begraven*, omdat daardoor jaarlijks een honderd duizend ponden lompen verloren zoude gaan.’

Idzerda maakte in zijn toespraak duidelijk dat papier gemaakt uit houtpulp geen duurzaam papier was. Dat was bijna anderhalve eeuw geleden dus ook al bekend. Het is jammer dat men toen niet heeft besloten het kwalitatief goede lompenpapier te gebruiken om de *Handelingen* op te drukken. Dat zou ons nu veel tijd, moeite en geld hebben bespaard.

Ivonne Lucker

Boven:
W.H. Idzerda, lid van de
Tweede Kamer, 1859
Foto: CBG, Collectie
Halwasse

Onder:
Geoogst tijdens de voor-
bewerking van het
BNB-project

1

1 - Eugène Dubois op 70-jarige leeftijd.

2 - Dijbeen en kies, getekend door Dubois. Uit: B. Theunissen, *Eugène Dubois and the Ape-Man from Java. The History of the First 'Missing Link' and Its Discoverer*. Dordrecht 1988, p. 57.

3 - Stukje manuscript waarin Dubois de naam *Anthropopithecus* verandert in *Pithecanthropus*.

Foto's: Museum Naturalis, Leiden

Het Dubois-archief in het Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis

VAN MENS AAP NAAR AAPMENS

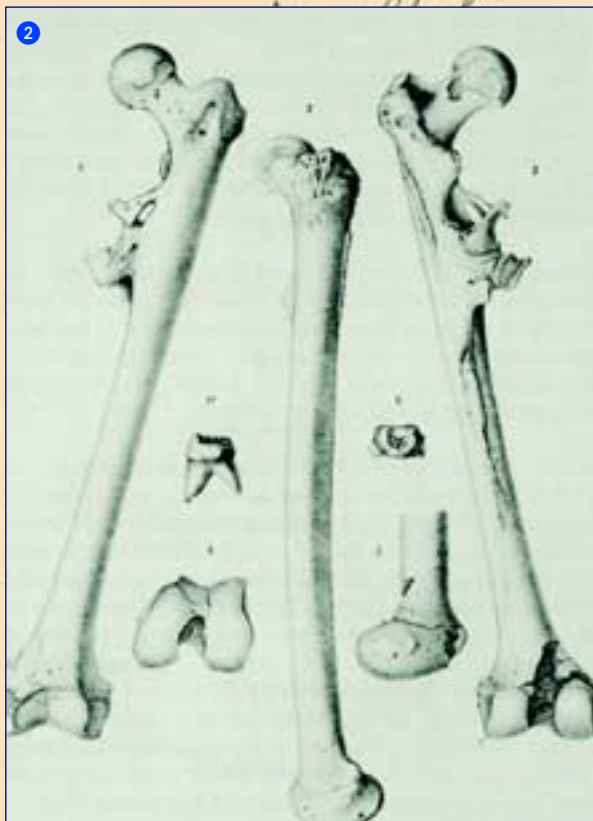
Eugène Dubois (1858-1940) werd te Eysden (Zuid-Limburg) geboren. Hij groeide op in een periode waarin hevig gediscussieerd werd over de evolutietheorie, vooral over de rol van de mens in de evolutie. Dubois werd gegrepen door het idee zelf fossielen van de zogenaamde 'missing link', de overgangsvorm tussen een aapachtige voorouder en de mens, te gaan zoeken. Volgens hem konden alleen dergelijke fossielen het bewijs leveren dat ook de mens aan de evolutie heeft deelgenomen. Dubois tekende bij als officier van Gezondheid bij het Koninklijk Nederlands Indisch Leger en vertrok in 1887 naar Nederlands Oost-Indië, waar hij op Sumatra werd gestationeerd. Daar ging hij in grotten naar fossielen zoeken.

Bovenkaakkies

In de zomer van 1891 begon Dubois opgravingen in de oeverwand van de Solorivier bij het dorpje Trinil op Java. Te midden van een fossiele fauna werd hier in september een bovenkaakkies gevonden. In eerste instantie schreef Dubois deze kies toe aan een mens-aap, een chimpansee (*Anthropopithecus*; anthropos=mens, pithecus=aap). Een maand later werd een schedelkapje gevonden met een herseninhoud die lag tussen die van de mens en van de mensapen. In augustus 1892 werd een dijbeen gevonden dat er zeer menselijk uitzag. Dubois voegde nu de kies, het schedelkapje en het dijbeen samen en kwam in 1893 tot de overtuiging dat hij een schakel tussen mensapen en mensen had gevonden. Hij draaide de eerder gegeven naam om en kwam zo tot *Pithecanthropus erectus* (de rechtopgaande aapmens). Tegenwoordig wordt *Pithecanthropus erectus* aangeduid als *Homo erectus*.

Grondlegger van de paleoantropologie

Eugène Dubois kan worden beschouwd als de grondlegger van de paleoantropologie, de wetenschap die zich bezighoudt met de fossiele mens. Naast de duizenden fossielen die Dubois verzamelde is er het papieren archief. Deze collectie bevat tientallen brieven van Dubois' helpers Kriele en De Winter, waarin te lezen valt waar en wanneer de fossielen gevonden zijn. Verder telt het archief tientallen boekjes met aantekeningen over de paleontologie en de geologie van Sumatra en Java en een collectie krantenknipsels.

en de evenwichtsstelling van de
 directe, doch niet meer noodige
 houding waren.
 schevel was bij Pithecanthropus
 sterker gewelft dan ~~de~~ bij de lev
 ant in en bij die sterke welfing m
 , waaronder met een rijenrijke
 ons gelegen zijn, welke meer dan
 maken in verband staan. De arcus
 bleiver dan bij den chingause, wa

SNIPPER SNIPPER SNIPPER

Dubois correspondeerde met honderden vakgenoten uit zijn tijd, waaronder de bioloog en Darwinist Ernst Haeckel. Ook deze brieven bevinden zich in de collectie. Een van de belangrijkste stukken is het manuscript waarin Dubois de gedachtenverandering laat zien betreffende de wijziging van de naam *Anthropopithecus* in *Pithecanthropus*.

Evolutie van de mens

Het archief wordt vooral geraadpleegd door onderzoekers die zich bezighouden met de geschiedenis van de natuurwetenschappen. De verzameling geeft een goed beeld van het denken over de evolutie van de mens eind negentiende, begin twintigste eeuw. Het geheel, hoewel al meer dan honderd jaar oud, is in redelijke staat. Sommige stukken zijn echter aan restauratie toe. Het is daarom goed dat deze belangrijke collectie, die de neerslag vormt van Dubois' leven en werk, nu met Metamorfozesubsidie kan worden geconserveerd.

John de Vos

Terugblik

In 2004 is een recordaantal projectaanvragen gehonoreerd. Aan meer dan vijftig conserverings- en digitaliseringsvoorstellen werd Metamorfozesubsidie toegekend. Op 9 december organiseerde Metamorfoze een informatieve bijeenkomst met als titel 'Metamorfoze aan het werk'. De middag trok meer dan 130 deelnemers, waaronder veel vertegenwoordigers van instellingen die in 2004 voor het eerst aan Metamorfoze deelnamen. Op de bijeenkomst werd vooral aandacht besteed aan de praktijk én

aan de toekomst van het programma. Ton Dijksterhuis vertelde over de, goede en minder goede, ervaringen van Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek Deventer met digitaliseringsprojecten. Peer Boselie van het Stadsarchief Sittard-Geleen (zie foto), een van de eerste deelnemers aan Metamorfoze, liet zien wat er allemaal kwam kijken bij de verschillende verfilmingprojecten van het archief. Ook de technische ontwikkelingen op het gebied van microverfilming en digitalisering ten behoeve van conserveringsprojecten kwamen aan de orde.

Onder de titel *Metamorfoze* geeft het Bureau Metamorfoze, ondergebracht bij de Koninklijke Bibliotheek en het Nationaal Archief, uitvoering aan het *Nationaal Programma voor het Behoud van het Nationale Papieren Erfgoed*, een initiatief van het Ministerie van OCW.

Voor meer informatie over het programma:

Koninklijke Bibliotheek
Bureau Metamorfoze
Postbus 90407
2509 LK Den Haag
fax 070 3140 427
www.metamorfoze.nl

Medewerkers Metamorfoze:

Erik van der Doe
(Archieven)
telefoon 070 3140 795
e-mail erik.vanderdoe@kb.nl

Hans van Dormolen
(Kwaliteitsmanager Microverfilming)
telefoon 070 3140129
e-mail hans.vandormolen@kb.nl

Barbara de Goederen
(Cultuurhistorische Collecties/
Internationaal Waardevolle Collecties)
telefoon 070 3140 348
e-mail barbara.degoederen@kb.nl

Andrea Langendoen
(Communicatie en Publiciteit/
Webredactie)
telefoon 070 3140 151
e-mail andrea.langendoen@kb.nl

Henriëtte Reerink
(Literaire Collecties / Conservering Tijdschriften)
telefoon 070 3140 319
e-mail henriette.reerink@kb.nl

Dennis Schouten
(Projectmanager)
telefoon 070 3140373
e-mail dennis.schouten@kb.nl

Wim Smit
(Conserveringsconsulent)
telefoon 070 3140 562
e-mail wim.smit@kb.nl

Personalia auteurs:

Ivonne Lucker is projectmedewerker Handelingen der Staten-Generaal bij de Koninklijke Bibliotheek

John de Vos is conservator bij het Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis te Leiden.

Metamorfoze Nieuws
issn 1387-084x, verschijnt 3x per jaar

Redactie:
Andrea Langendoen

Vormgeving:
Marise Knegtmans, Amsterdam

Druk:
Drukkerij Mart.Spruijt, Amsterdam

Fotografie:
Afdeling Optische Technieken van de Koninklijke Bibliotheek, tenzij anders aangegeven.

KB nationaal archief

S N I P P E R S N I P P E R S N I P P E R

Personeelwisselingen

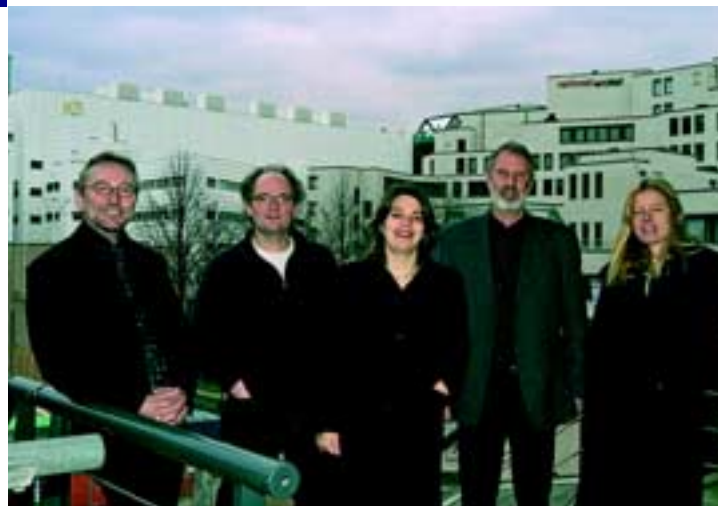
Met ingang van 1 april is het team van Bureau Metamorfoze uitgebreid met een coördinator Archiven: Erik van der Doe. Erik was hiervoor werkzaam bij het Nationaal Archief, als Hoofd Bewerken.

Begin februari is Barbara de Goederen met zwangerschapsverlof gegaan. Haar taken worden deels waargenomen door Henriëtte Reerink (coördinatie Conservering Literaire Collecties) en door Dennis Schouten (coördinatie van de trajecten Cultuurhistorische Collecties, Internationaal Waardevolle Collecties en Behoud Nederlandse Boekproductie). Andrea Langendoen is weer teruggekeerd van haar zwangerschapsverlof en is nu behalve voor de communicatietaken ook verantwoordelijk voor het beheer van de Metamorfozewebsite. Die taak is met ingang van 1 maart neergelegd door Lammert Zwaagstra, die het Metamorfozeteam heeft verlaten om zich volledig bezig te houden met de microverfilming van de *Handelingen van de Staten-Generaal*.

Dennis Schouten is sinds 1 februari 2005 tevens waarnemend projectmanager van Het Geheugen van Nederland.

Het Metamorfozeteam.

V.l.n.r.: Dennis Schouten, Hans van Dormolen, Andrea Langendoen, Erik van der Doe, Henriëtte Reerink, Barbara de Goederen ontbreekt op de foto.

Vanaf 2005 zal Ingeborg Verheul zich binnen Metamorfoze gaan bezighouden met activiteiten op het gebied van kennismanagement. Daarnaast is zij als beleidsmedewerker van HRD verantwoordelijk voor de samenwerking met de archieven in het kader van de Samenwerking Duurzaam Behoud (het samenwerkingsverband op het gebied van duurzaam behoud van papieren en digitaal erfgoed. Zie voor meer hierover *Metamorfoze Nieuws* 23).

